Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

УМАНСЬКА СТАРОВИНА

Науковий журнал

Випуск 12

Умань
Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
2025

ISSN 2519-2035
Umans′ka starovina

Засновник видання:

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Видання засновано у 2015 р.

Ідентифікатор медіа R30-02367 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1982 від 28.12.2023).

Видання входить до «Переліку наукових фахових видань України» категорії «Б» (наказ МОН України № 920 від 26.06.2024).

Адреса редколегії:

20300, Черкаська обл., м. Умань
вул. Садова, 28

Тел.: (04744) 3-40-44,
(097) 303-91-77

E-mail: umanska.starovyna@ukr.net,

Рекомендовано до друку:
рішенням вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 12 від 25 лютого 2025р.)

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів, зберігає стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати та редагувати тексти. Автор несе відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо. Друковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються. При передруку публікацій посилання на науковий журнал «Уманська старовина» обов'язкове.

Головний редактор:
Кузнець Тетяна Володимирівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Лісовська Ольга Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, заступник головного редактора;
Скус Ольга Володимирівна – кандидат історичних наук, професор кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, відповідальний секретар редколегії.
Редакційна колегія:
Біляєва Світлана Олександрівна – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Епштейн Тадеуш – доктор габілітований, професор Інституту історії Польської Академії Наук у Варшаві (Республіка Польща);
Киридон Алла Миколаївна – доктор історичних наук, професор, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»;
Кривошея Ігор Іванович – кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Кривошея Ірина Іванівна – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Міронова Ірина Сергіївна – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили;
Путкарадзе Тамаз – доктор історичних наук, професор департаменту історії, археології і етнології Батумського державного університету імені Шота Руставелі (м. Батумі), директор Архівного управління Аджарії (Грузія);
Священко Зінаїда Василівна – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Троян Сергій Станіславович – доктор історичних наук, доктор габілітований, професор Жешувського університету (Республіка Польща).

У52 Уманська старовина: Науковий журнал. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» 2025. Вип. 12. 237 с.

Науковий журнал містить публікації статей з актуальних проблем історії України та регіональної історії, загальної історії, історіографії історії, історії історичної науки в Україні, методики навчання історії, спеціальних історичних дисциплін, рецензії, повідомлення про наукові події та заходи.

Статті друкуються в авторській редакції.

© УДПУ імені Павла Тичини, 2025
© Автори статей, 2025

ЗМІСТ

Історія України

Кузнець Тетяна, Кривошея Ігор
ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ……..…….7
Максимчук Олена
КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ ПОЧАТКУ XIX СТ. У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ……...19
Маліновська Анна, Романюк Іван
СТАН ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В 1920-Х НАПРИКІНЦІ 1960-Х РР……..32
Скорнякова Наталя
ПЛАХТА В XVI–XVIII СТ.: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ……..43
Тацієнко Віталій, Тацієнко Наталія
УЧАСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ «КИЇВСЬКИХ ЄПАРХІАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ»)……..62

Всесвітня історія

Киридон Алла
ОНТОЛОГІЯ РАДЯНСЬКОГО. КОНСТРУЮВАННЯ «НОВОГО» СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗЛАМІВ 1920-х років……..74
Коваленко Рена
СПРАВА «ПОЛІТИЧНОГО ЗЛОЧИНЦЯ» ЮЗЕФА ПОПОВСЬКОГО: ВІД ХЛОПОМАНСТВА ДО ІНСУРЕКЦІЇ……92
Меміш Оксана, Лисенко Алла
«КУРДСЬКЕ ПИТАННЯ» ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В БЛИЗЬКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ ВИМІР….106
Священко Зінаїда
ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АФРИЦІ У 1960-ТІ РР. ……..……115
Скрипник Олена, Герасименко Максим
АГРЕСИВНА ПОЛІТИКА РОСІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ……..126
Фицик Лариса, Фицик Ігор
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945 – 1979 РР.): ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ……...136

Регіональна історія

Кузнець Тетяна
КАР’ЄРНИЙ ШЛЯХ ПОВІТОВИХ ЧЛЕНІВ НІЖИНСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ (1890–1914) ……150
Лісовська Ольга, Скус Ольга
ПАМ’ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЄЗНАВЦІВ УМАНЩИНИ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ. (М. БІЛЯШІВСЬКИЙ, Д. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ, П. КУРІННИЙ) ….....158
Нікітін Юрій
ВНЕСОК ЗЕМСТВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У РОЗБУДОВУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ ……...……171

Тригуб Олександр
ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ ХЕРСОНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У 19 СТ. (ДО РЕФОРМИ 1884 РОКУ) ..……..182
Varodi Nataliia
TRANSCARPATHIAN WOMEN IN FAMILY AND SOCIETY DURING THE SOVIET ERA .197

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни
Кривошея Ірина
УКРАЇНІКА В ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ В ОЛЬШТИНІ ……...214
Куліков Віталій
ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УСРР ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1920-Х РР.: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР В ОЦІНЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ……224

CONTENT

History of Ukraine

Kuznets Tetiana, Kryvosheia Ihor
FINANCIAL AND BANKING INSTITUTIONS OF DNIEPER UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES.....7
Maksymchuk Olena
KYIV METROPOLITANS OF THE EARLY 19TH CENTURY IN THE PROCESS OF REFORMING HIGHER THEOLOGICAL EDUCATION 19
Malinovska Anna, Romaniuk Ivan
THE STATE OF THE NATURE RESERVE FUND OF UKRAINE IN THE 1920S AND LATE 1960S 32
Skorniakova Natalia
PLAKHTA IN THE 16th – 18th CENTURIES: MAIN CHARACTERISTICS.....43
Tatsiienko Vitalii, Tatsiienko Natalia
THE PARTICIPATION OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE ORGANIZATION OF MEDICAL CARE DURING THE FIRST WORLD WAR (BASED ON THE MATERIALS OF THE «KYIV DIOCESAN NEWS»).....62

World History

Kyrydon Alla
ONTOLOGY OF SOVIET. CONSTRUCTION OF A «NEW» SOCIAL SPACE IN THE CONDITIONS OF THE TRANSFORMATIONAL DISRUPTIONS OF THE 1920s.....74
Kovalenko Rena
THE CASE OF «A POLITICAL CRIMINAL» JOSEF POPOVSKY: FROM KHLOPOMANIA TO INSURRECTION.....92
Memish Oksana, Lysenko Alla
«KURDISH QUESTION» AS A FACTOR OF INFLUENCE ON INTERNATIONAL RELATIONS IN THE MIDDLE EAST REGION: HISTORICAL DEVELOPMENT AND MODERN DIMENSION.....106
Sviashchenko Zinaida
INTEGRATION PROCESSES IN AFRICA IN THE 1960S……. 115
Skrypnyk Olena, Herasymenko Maksym
RUSSIA'S AGGRESSIVE POLICY AS A FACTOR IN FORMING THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....126
Fytsyk Larysa, Fytsyk Ihor
STATE REGULATION OF THE UK ECONOMY IN THE POST-WAR PERIOD (1945-1979): THEORY AND PRACTICE.....136

Regional history

Kuznets Tetiana
A CAREER PATH OF DISTRICT MEMBERS OF NIZHYN DISTRICT COURT (1890–1914)150
Lisovska Olha, Skus Olha
HERITAGE PROTECTION ACTIVITIES OF LOCAL HISTORIANS IN UMAN REGION IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY (M. BILIASHIVSKYI, D. SHCHERBAKIVSKYI, P. KURINNYI)……158
Nikitin Yurii
THE CONTRIBUTION OF THE LANDS OF THE CHERNIGIV PROVINCE TO THE DEVELOPMENT OF THE LIBRARY AFFAIRS AT THE END OF THE 19th – AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURIES……..……..171

Tryhub Oleksandr
CHURCH-PAROCHIAL SCHOOLS OF THE KHERSON EPARCHY IN THE 19TH CENTURY (BEFORE THE REFORM OF 1884)……..182
Varodi Nataliia
TRANSCARPATHIAN WOMEN IN FAMILY AND SOCIETY DURING THE SOVIET ERA197

Historiography, Source Study and Special Historical Disciplines

Kryvosheia Iryna
UKRAINIAN STUDIES IN THE FOUNDATIONS OF THE STATE ARCHIVE IN OLSZTYN 214
Kulikov Vitaly
DIPLOMATIC ACTIVITY OF THE UKRAINIAN SSR IN THE EARLY 1920s: INSTITUTIONAL DIMENSION IN THE ASSESSMENT OF MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY …….…….224

DOI: 10.31499/2519-2035.12.2025.325596
УДК 908(477.46)(092)Біл+Щер+Кур:719]«1900/1933»](045)

Ольга ЛІСОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-6290-7869
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
lisovskaolya@ukr.net

Ольга СКУС,
orcid.org/0000-0001-5063-451X
кандидат історичних наук, професор кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
solhav2018@gmail.com

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЄЗНАВЦІВ УМАНЩИНИ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ. (М. БІЛЯШІВСЬКИЙ, Д. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ, П. КУРІННИЙ)

Стаття присвячена дослідженню внеску краєзнавців Уманщини в становлення та розвиток пам'яткоохоронної роботи на теренах українських земель в першій третині XX ст. Авторки наголошують, що збережені пам'ятки історії та культури є цінним джерелом духовного збагачення та самоідентифікації українців. Тому узагальнення історичного досвіду пам'яткоохоронної діяльності із збереження культурних цінностей є особливо актуальним. Важко зараз уявити, як склалася б доля нашої культурної спадщини, якби не самовіддана і талановита діяльність багатьох історичних постатей, в тому числі знаних краєзнавців Уманщини - М. Біляшівського, Д. Щербаківського та П. Курінного.

Як висновок, вказано, що науковці не лише здійснювали виявлення та дослідження історичних пам'яток матеріальної культури, а й ставали членами різноманітних секцій, комісій, товариств, експедицій, які були фундаментом пам'яткоохоронної роботи в першій третині XX ст. та виконували функції популяризації історико-краєзнавчої діяльності.

Пам'яткоохоронна діяльність краєзнавців Уманщини мала значний адміністративний та координаційний потенціал, тому їхній внесок у справу збереження культурних цінностей важко переоцінити.

Ключові слова: *пам'яткоохоронна робота, краєзнавство, Уманщина, Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва, Всеукраїнська академія наук, Всеукраїнський археологічний комітет.*

Olha LISOVSKA,
orcid.org/0000-0002-6290-7869
PhD in History, Associate Professor of the History of Ukraine Department
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
lisovskaolya@ukr.net

Olha SKUS,
orcid.org/0000-0001-5063-451X
PhD in History, Professor of the History of Ukraine Department
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
solhav2018@gmail.com

HERITAGE PROTECTION ACTIVITIES OF LOCAL HISTORIANS IN UMAN REGION IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY (M. BILIASHIVSKYI, D. SHCHERBAKIVSKYI, P. KURINNYI)

The preservation of the cultural heritage of the Ukrainian people is one of the crucial directions of the internal policy of an independent national state. The article deals with the study of the contribution of local historians in the

Uman region to the formation and development of heritage protection work in the Ukrainian lands during the first third of the 20th century. The authors emphasize that preserved historical and cultural monuments serve as valuable sources for the spiritual enrichment and self-identification of Ukrainians. Therefore, summarizing the historical experience of heritage protection activities aimed at preserving cultural values is relevant. It is hard to imagine the fate of our cultural heritage, which is now preserved in many Ukrainian museums, without the dedicated work of many historical figures, including M. Biliashivskyi, D. Shcherbakivskyi and P. Kurinnyi.

A significant role in the heritage protection work of that period was played by the Kyiv Society for the Protection of Antiquities and Art, the All-Ukrainian Academy of Sciences and the All-Ukrainian Archaeological Committee.

Three remarkable individuals, each with their own unique life story, are linked to heritage protection activities in this study. M. Biliashivskyi, a talented historian, archaeologist, art critic and museologist, was widely known in the late 19th and early 20th centuries as one of the most consistent defenders of Ukraine's national historical and cultural heritage. D. Shcherbakivskyi, a well-known Ukrainian art historian, tireless museum worker, ethnographer, demanding educator, organizer of heritage protection and public figure, defended Ukrainian cultural assets from destruction, making monumental efforts to preserve the national cultural heritage for future generations. P. Kurinnyi, a Ukrainian historian, archaeologist, ethnographer, museologist and heritage protection organizer, made an invaluable contribution to the development of heritage protection activities, including in the Uman region.

In conclusion, it has been noted that the public organization that laid the foundation for nationwide heritage protection work was the Kyiv Society for the Protection of Antiquities and Art. Following its formation, the All-Ukrainian Academy of Sciences became the so-called scientific-methodological and organizational center for heritage protection activities. In the absence of a specialized state heritage protection authority in the mid-1920s, the academic Archaeological Committee assumed the corresponding functions. During the years when many invaluable domestic monuments were threatened with destruction, the Committee's staff initiated efforts to preserve and restore both movable and immovable monuments of Ukrainian culture. One of the most important directions of the Archaeological Committee of the Ukrainian Academy of Sciences' work was the creation of legislative drafts aimed at promoting the protection and study of monuments. Notable local historians from Uman – Mykola Biliashivskyi, Danylo Shcherbakivskyi and Petro Kurinnyi – actively participated in the work of these institutions. The scholars not only identified and researched historical monuments of material culture, but also became members of various sections, commissions, societies, expeditions, etc., which laid the foundation for heritage protection activities in the first third of the 20th century and performed functions of promoting historical and local history research.

The heritage protection activities of the local historians of the Uman region had significant administrative and coordination potential, and thus their contribution to the preservation of cultural values is difficult to overestimate.

***Key words**: heritage protection, local history, Uman region, Kyiv Society for the Protection of Antiquities and Art, All-Ukrainian Academy of Sciences, All-Ukrainian Archaeological Committee.*

Постановка проблеми. Війни та революції, які несуть численні руйнування, гостро підсвічують питання необхідності охорони та збереження історико-культурної спадщини. Збережені пам'ятки історії та культури є цінним джерелом духовного збагачення та самоідентифікації українців. Тому узагальнення історичного досвіду роботи пам'яткоохоронної діяльності із збереження культурних цінностей є особливо актуальним. Важко зараз уявити, як склалася б доля нашої культурної спадщини, якби не самовіддана і талановита діяльність багатьох історичних постатей, в тому числі знаних краєзнавців Уманщини - М. Біляшівського, Д. Щербаківського та П. Курінного.

Аналіз досліджень. Історія охорони культурних цінностей в Україні першої половини XX ст. знайшла певне висвітлення у науковій літературі, різноплановій за проблематикою, формою та жанром. Також вивчення життєвого шляху краєзнавців Уманщини неодноразово ставало предметом спеціального дослідження науковців. Однак, автори зазначених нижче біографічних праць, недостатню увагу приділяють аналізу їхньої пам'яткоохоронної діяльності. Загалом, відсутні спеціальні комплексні узагальнені праці, присвячені внеску краєзнавців Уманщини в становлення та розвиток пам'яткоохоронної справи на теренах українських земель в першій третині XX ст.

Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва знайшла відображення у публікаціях І. Гирича (Гирич, 1988), Т. Григор'євої та Г. Денисенко (Григорєва, Динисенко, 1993), Л. Качковської (Качковська, 2015), Л. Федорової (Федорова, 2008). Основну увагу автори зосереджують на розкритті різних аспектів діяльності Київського товариства загалом.

В 1990-ті роки з'явились ґрунтовні праці дослідників історико-краєзнавчого руху, в яких досить детально висвітлені окремі форми і напрямки діяльності установ Всеукраїнської академії наук (ВУАН) в галузі вивчення і популяризації історії рідного краю, в тому числі пам'яткоохоронної роботи. Зокрема, С. З. Заремба (Заремба, 1995), О. О. Нестуля (Нестуля, 1995), С. І. Нестуля (Нестуля, 1997), колектив авторів збірника «Історико-культурна спадщина України: проблема дослідження і збереження» (Історико-культурна спадщина, 1998) розглядають пам'яткознавчу діяльність окремих академічних структур.

Варто відзначити інформаційно насичені і фактологічно вивірені дослідження Р. В. Маньковської (Маньковська, 1997) та Л. Д. Федорової (Федорова, 2013), в яких об'єктивно висвітлено роль ВУАН в організації і діяльності історико-краєзнавчих музеїв України.

У 1999 році в «Київській старовині» з'являється друком стаття С. Кілієвич «Біляшівський – перший директор Національного музею історії України», де автор на широкій джерельній базі висвітлює основні віхи життя науковця та зупиняється на його музейній діяльності (Кілієвич, 1999). Такого ж плану дослідження можемо знайти в «Українському історичному журналі», опубліковане в 2008 році під авторством О. Попельницької (Попельницька, 2008). В 2005 році підсумком дослідження життя та діяльності Миколи Біляшівського став захист дисертаційного дослідення Л. Дідух на тему «Академік М. Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець XIX – перша чверть XX ст.)» (Дідух, 2005).

Окремі відомості про внесок М. Біляшівського в музейну, етнографічну, краєзнавчу та пам'яткоохоронну справи в Україні можемо знайти в статтях Т. Щербань (Щербань, 2009), М. Борщ (Борщ, 2013), Л. Федорової (Федорова, 2013), І. Опацького (Опацький, 2020), О. Лісовської та О. Скус (Лісовська, Скус, 2022).

Інформаційно насиченими є публікації Я. Верменич (Верменич, 2001), Г. Шовкопляс (Шовкопляс, 2002) та Є. Котляр (Котляр, 2014), де розкриваються різні грані діяльності Данила Щербаківського, як українського етнографа, археолога, музейного діяча, дослідника українського народного мистецтва, організатора пам'яткоохоронної справи.

Про один з напрямів пам'яткознавчої діяльності Д. Щербаківського знаходимо в статті Т. Ласкаревської «Пам'яткоохоронна діяльність Д. М. Щербаківського», в якій дослідниця показує як багато зусиль доклав науковець, для врятування стародавніх і високохудожніх виробів музейного значення із золота, срібла та коштовного каміння з церковних та монастирських ризниць,

що підлягали вилученню Комісією по допомозі голодуючим через неврожай в 1921 р. (Ласкаревська, 2009).

Велику кількість інформації про наукову та краєзнавчу діяльність Петра Курінного знаходимо в наукових розвідках І. Опацького, де автор детально досліджує не лише біографію видатної особистості, а й аналізує участь П. Курінного в Уманському відділенні Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (Опацький, 2016). Підсумком роботи дослідника стала дисертаційна робота на тему: «Родина Курінних у громадсько-політичному та національно-культурному житті України кінця XIX-першої половини XX століття», захищена в 2018 р., де досліджено діяльність представників родини Курінних в багатьох сферах громадсько-політичного та культурного життя Уманщини, а також діяльність Петра Курінного в Києві (Опацький, 2018).

Мета статті. Автори поставили собі за мету комплексно проаналізувати внесок краєзнавців Уманщини: Миколи Біляшівського, Данила Щербаківського, Петра Курінного у розвиток пам'яткоохоронної справи на теренах українських земель в першій третині XX ст.

Виклад основного матеріалу. Активну участь в діяльності різних установ, що займалися охороною пам'яток на теренах українських земель в першій третині XX ст., брали краєзнавці Уманщини.

Особливо потрібно відзначити діяльність Миколи Біляшівського, який ще в довоєнний період, бере участь у систематизації зводів пам'яток старовини на території України. Талановитий історик, археолог, мистецтвознавець і музеєзнавець в кін. XIX на поч. XX ст. був широко відомий на теренах українських земель і як один з найбільш послідовних захисників національної історико-культурної спадщини. Тому призначення його комісаром по охоронні пам'яток Києва і Київської губернії, було цілком закономірним (Нестуля, 1994: 19).

Громадською структурою, що заклала фундамент пам'яткоохоронної роботи всеукраїнського масштабу стало Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва, створене за ініціативи Історичного товариства Нестора-літописця 1910 р. М. Біляшівський стає одним із засновником Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв, чия діяльність поширювалася на всю Україну, деякі регіони сучасної Молдови та Білорусії (Дідух, 2002: 68). В Статуті товариства зазначалося, що воно буде проводити наукові дослідження і реєстрацію нерухомих пам'яток, порушувати перед урядовими установами клопотання про вжиття заходів щодо їх відновлення й охорони, споряджати археологічні та археографічні експедиції для огляду, збирання і вивчення об'єктів старовини (ЦДІАК України. Ф. 725. Оп. 1. Спр. 1. 291 арк. Арк. 5).

Незважаючи на відносно короткий період діяльності, Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва змогло провести значну роботу з дослідження і збереження багатьох історичних та мистецьких старожитностей України. Члени товариства виявили чимало давніх писемних документів, розробили конкретну програму організації археологічних розкопок, яку почали втілювати в життя, провели значну роботу з реставрації низки архітектурних

пам’яток, ін. Налагодилися тісні контакти з місцевими краєзнавчими організаціями, зокрема, Товариством дослідників Волині, Братством імені князів Острозьких, Холмським церковно-археологічним музеєм при місцевому Свято-Богородицькому православному церковному братстві.

В 1912 р. група дослідників з м. Умані звернулася до Голови товариства охорони пам’яток з пропозицією організації регіонального відділення. 17 жовтня 1913 р. було зареєстровано філію під назвою «Уманський відділ Київського товариства охорони пам’яток старовини і мистецтва» Діяльність Уманського відділення залишила помітний склад в історії пам’яткоохоронної справі Уманщини. З 8 вересня 1917 р. головою Уманського відділення Київського товариства пам’яток старовини і мистецтва було обрано П. Курінного (Опацький, 2016: 100).

На розбудову нових організаційних підвалин пам’яткоохоронної справи, на теренах українських земель, в 1917-1923 рр. була спрямована основна діяльність М. Біляшівського. У травні 1917 р. М. Біляшівський очолив Центральний комітет охорони пам’яток старовини і мистецтв, до якого також увійшли М. Грушевський, С. Єфремов, Д. Багалій, М. Василенко, О. Грушевський, І. Каманін, Д. Яворницький та інші відомі учені. З їх ініціативи Комітети охорони пам’яток старовини і мистецтв було утворено також в ряді інших міст: Полтаві, Харкові, Чернігові (Савчук, 1999).

19 листопада 1917 року від імені товариства Микола Біляшівський звернувся до громадян на сторінках всеукраїнської «Робітничої газети» із закликами убезпечити пам’ятки старовини від знищення та грабунку. В його зверненні привертає увагу спроба сформувати стратегію збереження історико-культурного надбання України шляхом його музеєфікації. Автор закликав не допускати пограбувань і погромів панських будинків, де зберігалася значна частина історико-культурних цінностей. Микола Федотович звернув увагу на необхідність збереження артефактів минулого з метою їх подальшої передачі в музеї, аби вони стали надбанням всього народу. Таким чином, громадські товариства охорони пам’яток минулого були створені раніше за відповідні державні структури часів Центральної Ради. У наступні місяці вони ставали своєрідним організаційним підґрунтям діяльності профільних органів УЦР (Новак, 2017: 85). У 1918 р. М. Біляшівський стає автором першого Закону Української республіки про охорону пам’яток історії, культури і мистецтва.

Після зміни влади та перенесення більшовицької столиці центр координації пам’яткоохоронної справи тимчасово перемістився в Харків. У лютому 1919 р. було організовано державний пам’яткоохоронний орган – ВУКОПМИС, музейну секцію якого очолив Ф. Шміт. Створений у Харкові комітет невдовзі переїхав до Києва, де протягом 1919-1921 рр. був координаційним центром досліджень історико-культурної спадщини України (Холодок, 2012: 133-134). Протягом існування ВУКОПМИС у його роботі брав участь М. Біляшівський.

Оскільки комітет не лише організовував експедиції, обстежував пам’ятки та проводив археологічні розкопки, а й оглядав покинуті під час війни садиби, будинки, квартири, а також і церкви та монастирі під час вилучення церковних

цінностей радянською владою, невдовзі він зміг зібрати значну кількість різноманітних за походженням та художнім значенням речей у Державний музейний фонд. Особливістю такого державного органу було те, що його діяльність мала адміністративні повноваження, що давало змогу пам'яткоохоронцям брати на облік археологічні пам'ятки, організовувати невідкладні рятувальні розкопки, проводити обстеження старожитностей за перспективним планом та розпочати створення археологічних мап. Саме тому, після остаточної ліквідації ВУКОПМИС у грудні 1921 р., мистецтвознавці, які входили до комітету і працювали в УАН, активно розпочали створювати комісію з відповідними функціями.

Результативними виявились спроби організації та активізації роботи пам'яткоохоронних структур в межах роботи археологічної секції Українського Наукового Товариства у Києві у 1919-1920 рр. Засідання секції сприяли згуртуванню навколо неї провідних археологів та поціновувачів старовини. Вже в її перших засіданнях взяв участь, серед інших науковців, краєзнавець Уманщини Данило Щербаківський.

Після встановлення радянської влади, з'явилося ряд перешкод для діяльності Українського Наукового Товариства і тому, в лютому 1921 року, на загальних зборах ВУАН було створено Археологічний комітет. На організаційному засіданні Комітету, де був присутній Данило Щербаківський було визначено його завдання - поряд з охороною і дослідженням археологічних пам'яток, архівних джерел, комітет повинен займатися також студіюванням пам'яток старовинної архітектури. До складу новоутвореної структури увійшли М. Біляшівський (голова), М. Василенко, О. Новицький, Ф. Шміт. Проте, Комітет так і не розпочав свою роботу.

Влітку 1922 року було створено Археологічну комісію, що об'єднала археологічну секцію Українського Наукового Товариства та Археологічний комітет Всеукраїнської академії. Роботу комісії планувалось вести в шести секціях: музеєзнавство, археологія, матеріальна етнографія, архітектурно-монументальна історія, мистецтво, пам'ятки природи. Миколу Біляшівського було призначено завідуючим секцією музеєзнавства. За ініціативи О. Новицького в 1923 р. було створено спеціальну комісію, до якої входили акад. М. Біляшівський та Д. Щербаківський (Бонь, 1997: 47). Комісія здійснювала реєстрацію установ та організацій, що займались вивченням і охороною пам'яток мистецтва та старовини на Україні, а також заснуванням центрального фотоархіву пам'яток та здійснення обліку історико-монументальних пам'яток і музеїв.

В лютому 1921 р. Спільне зібрання ВУАН затвердило склад Археологічного комітету, що мав здійснювати науково-консультативні та координаційні функції з питань дослідження й охорони пам'яток мистецтва і старовини. Серед його членів був Микола Біляшівський. Робота Комітету, головним чином, обмежувалася клопотанням перед відповідною владою за різні пам'ятки старовини і мистецтва. Так, наприклад, комітет організував невідкладні реставраційні роботи в Софіївському соборі, Андріївській церкві,

проводив розкопки в Ольвії, відстоював інтереси музеїв Києва і провінцій (Звідомлення Всеукраїнської Академії, 1924: 41).

Слід відзначити і значний внесок, зроблений вченими комітету для повернення на Україну історичних та художніх реліквій, які були передані до Державного сховища матеріальних цінностей РРФСР у Москві. Це питання було підняте представниками наукової інтелігенції Києва ще в 1917 році, коли при Центральній Раді діяла Комісія по складанню списку вивезених цінностей, до якої входив Микола Біляшівський. Результатом їх дослідницької роботи став реєстр речей для повернення на Україну.

В 1923 році Комітет приступив до такої важливої краєзнавчої роботи, як складання археологічно-мистецьких карт України, які мали дати матеріали, необхідні не тільки для істориків-краєзнавців, а й для економічного районування республіки.

Робота по складанню археологічної карти України розпочалась ще у 1920 році, коли було утворено відповідну комісію ВУАН під керівництвом М. Біляшівського. Карта мала подавати такі відомості: місцевість; обставини знахідки; характер знахідки; повний реєстр знайдених речей; якнайповніша бібліографія питання; де зараз міститься знахідка. В процесі підготовки мапи Комісія залучала до співробітництва всі округові музеї України. На 1930 рік було виготовлено більше 2000 карток.

Микола Біляшівський також брав участь в дослідженнях і охороні Софійського собору під час безперервної зміни влад в роки громадянської війни, в тому числі допомагав ліквідовувати аварійні місця. 5 лютого 1921 року на другому засіданні Археологічного комітету була утворена спеціальна Софійська комісія.

З діяльністю співробітників Археологічного комітету пов’язано також збереження скарбів Києво-Печерської Лаври та музею Київської Духовної академії. В липні 1921 року при Комітеті було створено комісію, до якої входив М. Біляшівський, що отримала доручення оглянути Музей Лаврської старовини та Київської духовної академії і подати пропозиції щодо їх існування як наукових установ. Внаслідок клопотань членів Комітету вже в 1923 р. Музей Лаврської старовини, до якого було переведено експонати колишнього музею Духовної академії та художньо-історичні збірки культових речей київських монастирів та церков, перейшов у відання НКО України. Логічним завершенням справи збереження Києво-Печерської Лаври пам’яткоохоронцями ВУАКу стало видання 29 вересня 1926 року спеціальної постанови ЦВК і РНК України «Про визнання колишньої Києво-Печерської Лаври за історико-культурний заповідник і про перетворення її у Всеукраїнське музейне містечко» (Культурне будівництво, 1973: 112).

В 1924 р. Археологічний комітет було перетворено на Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК), що протягом певного часу виконував функції головної державної установи у справі охорони пам’яток мистецтва і старовини. В липні 1924 року членами Всеукраїнського археологічного комітету був схвалений його статут. Передбачалось, що ВУАК стане центром координації, організації та планування пам’яткохоронних студій в Україні.

В грудні 1924 року статут ВУАКу «Дослідження пам'яток старовини, мистецтва і природи» затвердила президія Укрнауки. Головою президії Всеукраїнського археологічного комітету стає О. Новицький, заступником - Д. Щербаківський.

Регулярні засідання археологічного і мистецького відділів комітету розпочалися восени 1925 року. Зокрема, в археологічному відділі активно працювали Микола Біляшівський та Петро Курінний. Засідання відділу мали характер пленумів, що збиралися спочатку двічі, а вже з осені 1926 року - 3-4 рази на місяць. На засіданнях мистецького відділу, в складі якого працював Данило Щербаківський, ставилось широке коло питань: про видачу відкритих листів на мистецтвознавчі досліди, організацію наукових експедицій, облік, охорону і реставрацію пам'яток мистецтва, їх популяризацію серед широкого загалу (Нестуля, 1997: 43).

Голова ВУАКу О. Новицький з 1922 року очолював також кафедру історії українського мистецтва та її секцію образотворчого мистецтва при Історично-філологічному відділі ВУАН. В січні 1926 р. при Кафедрі почав діяти гурток «Студіо», до якого входили молоді дослідники, а також почесні члени, в тому числі Д. Щербаківський. Наукові доповіді, що виголошувались на засіданнях гуртка, як правило, були результатом цілого ряду відряджень до місцевих музеїв та народних майстерень (ЦДАВО України. Ф. 166. Народний комісаріат освіти УСРР. Оп. 6. Спр. № 5932 Звідомлення кафедри українського мистецтва ВУАН про роботу за 1926 р. від 8.12.26).

Слід відзначити діяльність комісії по студіюванню українського золотарства - Золотарську комісію, секретарем якої був Данило Щербаківський. Саме він очолив створений ним відділ народного мистецтва Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка та зібрав унікальну колекцію українського золотарства. Вже в 1924 році побачили світ перші публікації членів Комісії, які примусили Народний комісаріат освіти виділити хоча б незначні кошти на роботу комісії. Однак, з 1 січня 1925 р., через припинення фінансування, робота комісії звелась до індивідуальних студій окремих учених. Так, спільною справою комісії стала підготовка до друку праці Д. Щербаківського «Київські золотарі за матеріалами Лаврського архіву».

В середині 1926 року при мистецькому відділі було створено комісію по студіюванню джерел по історії українського мистецтва. До складу її членів також входив Д. Щербаківський.

Варто відзначити історико-краєзнавчі заходи комісій Всеукраїнської академії наук, які займались студіюванням відповідних археологічних пам'яток. Так, 1 березня 1925 року розпочала свою діяльність Трипільська комісія, секретарем якої було обрано Петра Курінного. За короткий час нею були об'єднані всі робітники в галузі вивчення Трипільської культури на Україні. Комісія організувала широкомасштабні археологічні дослідження пам'яток Трипільської культури, а також оприлюднила частину отриманих результатів у тематичному збірнику наукових праць, який був опублікований у 1926 році.

З кожним роком Всеукраїнський археологічний комітет отримував все більше листів, в яких його добровільні помічники повідомляли про пам'ятки історії і культури, їх стан, археологічні і нумізматичні знахідки, легенди і перекази, записані в різних куточках України. В багатьох випадках до ВУАКу надходили ще й окремі пам'ятки чи колекції, зібрані краєзнавцями. В зв'язку з цим, 12 вересня 1924 р. було підтримано пропозицію М. Біляшівського про необхідність запровадження інституту кореспондентів комітету, ухваливши скласти і надрукувати відповідну відозву.

Під безпосереднім контролем ВУАКу особливо плідно працював Київський Підготовчий Комітет, секретарем якого був П. Курінний. В засіданнях комітету брали участь представники різних академічних та інших наукових установ Київщини і Волині, Поділля і Чернігівщини.

Варто також згадати Українську археологічну-етнографічну конференцію в 1932-1933 рр. Основним її завданням співробітники Комітету передбачали підбиття підсумків наукових досягнень в галузі історії матеріальної культури, археології і етнографії за 15 років, а також накреслення проблематики і шляхів досліджень на наступні 5 років. До складу Оргкомітету конференції входив Петро Курінний. На конференцію планувалось запросити близько 200 делегатів: 75 археологів, 48 етнографів, 30 мистецтвознавців, 15 істориків, до 40 гостей з інших республік СРСР і з-за кордону. Передбачались такі організаційні заходи: виставка музеїв ВУАН з метою оцінки експозицій і наукової діяльності музеїв, видання бюлетеня конференції з тезами доповідей її учасників та інформаційним матеріалом про науково-дослідну діяльність установ.

В 1925-1926 рр. ВУАК організував серію прилюдних засідань, які викликали неабиякий інтерес серед учених, студентів, краєзнавців, адже з доповідями на них виступали академіки Д. Багалій, М. Біляшівський та інші науковці (Коротке звідомлення, 1926: 10).

Не можна оминути увагою діяльність Київського Археологічного інститут, ректором якого у лютому 1922 року став Ф. Шмідт. Перші спроби заснування інституту належали М. Біляшівському, В. Данилевичу, В. Перетцу та іншим київським вченим-краєзнавцям, майбутнім співробітникам Академії ще в 1909-1911 рр. Утворений в 1917 р., до початку 20-х років це вже був один з найбільш авторитетних навчальних закладів Києва. В ньому проводилась підготовка до науково-дослідної роботи з трьох спеціальностей: археологів-мистецтвознавців, словесників та етнографів.

За рішенням Народного комісаріату освіти про відкриття затверджених при Київському Археологічному інституті довготривалих курсів ВУАКу, комітет 28 жовтня 1924 р. створив комісію по їх утворенню. Незабаром комісія розробила «Положення про вищі археологічні курси в Києві», у відповідності до якого вони створюються при ВУАКові з метою підготовки спеціалістів з археології, етнології і музеєзнавства. Для слухачів з середньою освітою передбачався трьохрічний, а з вищою - двохрічний термін навчання на одному з відділів: археології чи етнології. Загальне керівництво курсами здійснював ВУАК. Заступником керівника курсів був Петро Курінний.

Прикладом плідної музейницької діяльності співробітників ВУАКу були заходи колективу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка у Києві. В його складі в 1920-ті роки працювали М. Біляшівський та Д. Щербаківський. В ході виконання накресленого завдання було виявлено сотні невідомих майстрів, зібрано і досліджено їх витвори, організовано експедиції для ознайомлення широких верств населення з пам'ятками українського мистецтва. Значно поповнили фонди Музею матеріали археологічних досліджень його співробітників. Чимало зробили співробітники Музею для збереження та дослідження церковних цінностей, збірок пам'яток з особняків Терещенка та інших маєтків.

Значну увагу співробітники Всеукраїнського історичного Музею та ВУАКу приділяли регіональній історіографії. Зокрема, києвознавчій тематиці присвячені монографії Д. Щербаківського «Реліквії старого київського самоврядування», «Перший театральний будинок у Києві та його садиба» та інші (Путро, 1999: 92).

Д. Щербаківський, ще за життя, у своїх публікаціях, підкреслював всеукраїнський масштаб збирання пам'яток українського народного мистецтва директором музею М. Біляшівським та його великий внесок у наукове опрацювання цих матеріалів (Щербаківський, 1926). Одну зі своїх праць він присвятив музейному відділу народного мистецтва, в якій звернувся до історії його формування та характеристиці пам'яток (Щербаківський, 1925).

У вересні 1925 року П. Курінний увійшов до комісії фахівців по перевірці стану Володимирського собору в Києві. В заключному акті обстеження собору відзначались заходи по реставрації куполів собору від розривів снарядів.

В 1930 році в Комітеті розпочалась робота над складанням нумізматичної карти території України. Петро Курінний проводив відповідну науково-популярну роботу на Донеччині (тогочасна Сталінщина). Як результат, було виділено кошти на розкопи, які проводив проф. М. Макаренко.

На жаль, вже в кінці 1920-х в 1930-х роках більшість охоронців пам'яток культури України стають жертвами незаконних сталінських репресій. На ВУАН посилився адміністративний тиск – у 1927 р. було значно скорочено штат. Тому ВУАК працював «без усякої оплати» в складі декількох штатних співробітників, які повинні були «комбінувати технічну канцелярську роботу з науковими дослідами та спеціальними науковими дорученнями, що їх висуває робота в Комітеті» і за допомогою молодих співробітників, які проходили у ВУАК археологічний та історично-мистецький стаж. Жертвами репресивної машини стали й ті науковці, які не потрапили за грати, в тому числі М. Біляшівський (Мощенко, 1999), Д. Щербаківський (Путро, 1999) та П. Курінний. Великою втратою для комітету стало самогубство 6 червня 1927 р. Данила Щербаківського, який відповідав за видавничу роботу ВУАК (Ходак, 2007: 126).

Висновки. Всеукраїнська Академія наук на початку XX ст. стала своєрідним науково-методичним та організаційним центром пам'яткоохоронної роботи. За відсутності спеціального державного пам'яткоохоронного органу на середину 1920-х років відповідні функції взяв на себе академічний

Археологічний комітет. В роки, коли багатьом безцінним вітчизняним пам'яткам загрожувало знищення, співробітники Комітету ставали ініціаторами збереження та відновлення рухомих і нерухомих пам'яток української культури. Одним з найважливіших напрямків роботи Археологічного комітету ВУАН було створення законопроектів, спрямованих на сприяння охороні і дослідженню пам'яток. Безпосередню активну участь у діяльності цих інституцій брали знані краєзнавці Уманщини – Микола Біляшівський, Данило Щербаківський, Петро Курінний. Науковці не лише здійснювали виявлення та дослідження історичних пам'яток матеріальної культури, а й ставали членами різноманітних секцій, комісій, товариств, експедицій, тощо, які були фундаментом пам'яткоохоронної роботи в першій третині ХХ ст. та виконували функції популяризації історико-краєзнавчої діяльності.

Пам'яткоохоронна діяльність краєзнавців Уманщини мала значний адміністративний та координаційний потенціал, тому їхній внесок у справу збереження культурних цінностей важко переоцінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бонь, 1997 - Бонь О. І. О. П. Новицький в українському пам'яткоохоронному русі в 20-і р.р. ХХ ст. // *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. Вип. 2. К.: Рідний край, 1997. С. 46-58.

Борщ, 2013 - Борщ М. І. М. Ф. Біляшівський – український етнограф, мистецтвознавець, академік АН України // *З вершин славетних черкащан*. Черкаси, 2013. С. 242–248.

Верменич, 2001 - Верменич Я. Ентузіаст пам'яткоохоронноїсправи (Д. Щербаківський) // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст*. К., 2001. Вип. 12. С. 244–256.

Гаврилюк, 2020 - Гаврилюк С. Микола Біляшівський – теоретик пам'яткоохоронної і музейної справи // *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 29. Том 5. 2020. С.237-243.

Гирич, 1988 - Гирич І. Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва // *Пам'ятки України.* 1988. № 3. С. 58-59.

Григор'єва, Денисенко, 1993 - Григор'єва Т., Денисенко Т. З історії збереження історико-культурної спадщини України: діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва // *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Т. 3. Історія. К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1993. С. 116.

Дідух, 2002 - Дідух Л. В. Суспільно-політична діяльність М. Ф. Біляшівського на початку ХХ ст. // *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія».* К., 2002. Т. 20 : Історичні науки. Ч. 1. С. 66–70.

Дідух, 2005 - Дідух Л. В. Академік М. Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець XIX – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступення канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». К., 2005. 17 с.

Заремба, 1995 - Заремба С.З. Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність / НАН України, Центр пам'яткознавства. К.: Логос, 1995. 408 с.

Звідомлення Всеукраїнської Академії, 1924 - Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві 1923 р. (З нагоди п'ятирічного існування Академії наук, 1918-1924). К., 1924. 169 с.

Історико-культурна спадщина, 1998 - Історико-культурна спадщина України: проблема дослідження і збереження / С.І.Кот (упоряд. та наук. ред.); В.О.Горбик та ін. (відп. ред.); НАН України, Інститут історії України. К., 1998. 440 с.

Качковська, 2015 - Качковська Л. Вивчення організаційно-розпорядчої документації (1910-1913 рр.) Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва щодо збереження культурної спадщини Правобережної України // *Волинський музейний вісник*: Наук. зб. Вип. 7. Луцьк, 2015. С. 33-38.

Кілієвич, 1999 - Кілієвич С. Академік М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // *Київська старовина*. 1999. № 4. С. 80–86.

Коротке звідомлення, 1926 - Коротке звідомлення Всеукраїнського археологічного комітету за археологічні досліди року 1925-1926: (З кат. звідом. вист.): За 1925 р. / Всеукр. археол. ком. К., 1926. 120 с.

Котляр, 2014 - Котляр Є. Данило Щербаківський: наукові розвідки та відкриття єврейського мистецтва // *Народознавчі зошити*. 2014. Вип. 5. С. 884–913.

Культурне будівництво, 1973 - Культурне будівництво в Українській РСР. 1917-1927 р.р.: Зб. док. і матеріалів. К., 1973. 574 с.

Ласкаревська, 2009 – Ласкаревська Т. Памяткоохоронна діяльність Д. М. Щербаківського. [Електронниий ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/HP/Downloads/khud_kult_2009_6_39.pdf

Лісовська, Скус, 2022 - Лісовська О.В., Скус О.В. Краєзнавча, музейницька та пам'яткоохоронна діяльність Миколи Біляшівського // *Уманська старовина: Науковий журнал*. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2022. Вип. 9. 127 с. С. 94-106.

Маньковська, 1997 - Маньковська Р.В. Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 р.): Дис.канд.іст.наук. К.: Ін-т історії України НАНУ, 1997 185 с.

Мошенко, 1991 - Мощенко К. В. З спогадів про М. Ф. Біляшівського // Репресоване краєзнавство 20–30 рр. / [передм. П. Т. Тронька] ; худож. Л. І. Корінь ; Ін-т історії України. Всеукр. спілка краєзнавців. М-во культури України. К. : Хмельниц. ред.-видавн. від., 1991. 492 с.; іл.

Нестуля, 1994 - Нестуля О. О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії): монографія. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 1994. 239 с.

Нестуля, 1995 - Нестуля О.О. Доля церковної старовини в Україні. 1917-1941 / НАН України, Інститут історії України. Ч. 1: 1917 – середина 20-х років. К.: Наукова думка, 1995. 280 с.; Ч. 2: кінець 20-х років – 1941 р. К., 1995. 216 с.

Нестуля, 1997 - Нестуля С. І. Становлення Всеукраїнського археологічного комітету (середина 20-х років) / НАН України, Інститут археології. Полтава, 1997. 97 с.

Новак, 2017 – Новак О. С. Становлення системи пам'яткоохоронних інституцій в Україні (1917–1921 рр.): організаційний аспект // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.* Т.20. 2017. С. 83-90.

Опацький, 2016 - Опацький І.Ю. Уманське відділення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (за матеріалами родини Курінних) // *Емінак: науковий щоквартальник*. №3. 2016. С. 96-101.

Опацький, 2019 – Опацький І. Ю. Родина Курінних у громадсько-політичному та національно-культурному житті України кінця XIX–першої половини XX століття. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.01 Історія Укрехни. Миколаїв, 2019. 20 с.

Опацький, 2020 – Опацький І. Етнографічні дослідження Миколи Біляшівського на Черкащині // *Уманська старовина*. 2020. №7. С. 93-99.

Попельницька, 2008 - Попельницька О. О. М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // *Український історичний журнал*. 2008. Вип. 2, (№ 479). 240 с.

Путро, 1999 - Путро О. І. Подвижник музейної справи (Трагедія Данила Щербаківського) // *Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи* (матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю Національного музею історії України). К., 1999. С. 91-93.

Савчук, 1999 - Савчук В. О. Українське краєзнавство в період національно-визвольних змагань // *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. Вип.6. К., 1999. С. 55-65.

Федорова, 2008 - Федорова Л. Д. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України. К.: Ін-т історії НАН України, 2008. С. 7.

Федорова, 2013 - Федорова Л. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр. / Відп. Ред С. І. Кот; Інститут історії України НАН України. Київ, 2013. 373 с.

Ходак, 2007 - Ходак І. О. Данило Щербаківський як організатор академічної науки // *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: Зб. наук. пр*. 2007. Вип. 7. С. 119-129.

Холодок, 2012 - Холодок В. Становлення та розвиток системи державного управління охороною культурної спадщини в Україні // *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип.3 (14). С. 131-139.

ЦДАВО України - Центральний Державний архів вищих органів влади і управління України.

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України.

Шовкопляс, 2002 - Шовкопляс Г. Данило Щербаківський і музей // *100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва: наук. зб.* Київ, 2002. С. 39–42.

Щербаківський, 1925 - Щербаківський Д. Відділ народного мистецтва у Всеукраїнському історичному музею імені Т. Г. Шевченка у Києві // *Записки Етнографічного товариства*. К.: 1925. С. 54-59.

Щербаківський, 1926 - Щербаківський Д. М. Т. Біляшівський і українське мистецтво // *Записки Історично-філологічного відділу ВУАН*. К., 1926. Кн. IX. С. 38-53.

Щербань, 2009 - Щербань Т. Мистецтвознавці Українського наукового товариства та їх внесок у науку, освіту, культуру // *Вісник НАН України*, 2009. № 11. С. 45-55.

REFERENCES

Bon, 1997 - Bon O. I. O. P. Novytskyi v ukrainskomu pamiatkookhoronnomu rusi v 20-i r.r. XX st. [O. P. Novytskyi in the Ukrainian monument protection movement in the 20s. 20th century] // *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*. Vyp. 2. K.: Ridnyi krai, 1997. S. 46-58 [in Ukrainian].

Borshch, 2013 - Borshch M. I. M. F. Biliashivskyi – ukrainskyi etnohraf, mystetstvoznavets, akademik AN Ukrainy [M. F. Biliashivskyi is a Ukrainian ethnographer, art critic, academician of the Academy of Sciences of Ukraine] // *Z vershyn slavetnykh cherkashchan. Cherkasy.* 2013. S. 242–248 [in Ukrainian].

Vermenych, 2001 - Vermenych Ya. Entuziast pamiatkookhoronnoispravy (D. Shcherbakivskyi) [Monument preservation enthusiast (D. Scherbakivskyi)] // *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty: zb. st.* K., 2001. Vyp. 12. S. 244-256 [in Ukrainian].

Havryliuk, 2020 - Havryliuk S. Mykola Biliashivskyi – teoretyk pamiatkookhoronnoi i muzeinoi spravy [Mykola Biliashivskyi is a theoretician of monument preservation and museum affairs] // *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp 29. Tom 5. 2020. S.237-243 [in Ukrainian].

Hyrych, 1988 - Hyrych I. Kyivske tovarystvo okhorony pamiatok starovyny i mystetstva [Kyiv Society for the Protection of Ancient and Art Monuments] // *Pamiatky Ukrainy*. 1988. № 3. S. 58-59 [in Ukrainian].

Hryhorieva, Denysenko, 1993 - Hryhorieva T., Denysenko T. Z istorii zberezhennia istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy: diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva [From the history of the preservation of the historical and cultural heritage of Ukraine: the activities of the Kyiv Society for the Protection of Ancient Monuments and Art] // *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia».* T. 3. Istoriia. K.: Vydavnychyi dim «KM Academia», 1993. S. 116 [in Ukrainian].

Didukh, 2002 - Didukh L. V. Suspilno-politychna diialnist M. F. Biliashivskoho na pochatku KhKh st. [Mykola Biliashivskyi's social and political activities at the beginning of the 20th century] // *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. K., 2002. T. 20 : Istorychni nauky. Ch. 1. S. 66–70 [in Ukrainian].

Didukh, 2005 - Didukh L. V. Akademik M. F. Biliashivskyi u naukovomu, kulturnomu ta hromadskomu zhytti Ukrainy (kinets KhIKh – persha chvert KhKh st.) : avtoref. dys. na zdob. nauk. stupennia kand. ist. nauk : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» [Academician M. F. Bilyashivsky in the scientific, cultural and public life of Ukraine (end of XIX - first quarter of XX century)]. K., 2005. 17 s. [in Ukrainian].

Zaremba, 1995 - Zaremba S. Z. Ukrainske pamiatkoznavstvo. Istoriia, teoriia, suchasnist [Ukrainian monument studies. History, theory, modernity] / NAN Ukrainy, Tsentr pamiatkoznavstva. K.: Lohos, 1995. 408 s. [in Ukrainian].

Zvidomlennia Vseukrainskoi Akademii, 1924 - Zvidomlennia Vseukrainskoi Akademii nauk u Kyievi 1923 r. (Z nahody piatyrichnoho isnuvannia Akademii nauk, 1918-1924) [Notice of the All-Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv, 1923. (On the occasion of the five-year existence of the Academy of Sciences, 1918-1924)]. K., 1924. 169 s. [in Ukrainian].

Istoryko-kulturna spadshchyna, 1998 - Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy: problema doslidzhennia i zberezhennia [Historical and cultural heritage of Ukraine: the problem of research and preservation] / S.I.Kot (uporiad. ta nauk. red.); V.O.Horbyk ta in. (vidp. red.); NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. K., 1998. 440 s. [in Ukrainian].

Kachkovska, 2015 - Kachkovska L. Vyvchennia orhanizatsiino-rozporiadchoi dokumentatsii (1910-1913 rr.) Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva shchodo zberezhennia kulturnoi spadshchyny Pravoberezhnoi Ukrainy [Study of the organizational and administrative documentation (1910-1913) of the Kyiv Society for the Protection of Ancient Monuments and Art regarding the preservation of the cultural heritage of Right Bank Ukraine] // *Volynskyi muzeinyi visnyk: Nauk. zb*. Vyp. 7. Lutsk, 2015. S. 33-38 [in Ukrainian].

Kiliievych, 1999 - Kiliievych S. Akademik M. F. Biliashivskyi – pershyi dyrektor Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Academician M. F. Biliashivskyi - the first director of the National Museum of the History of Ukraine] // *Kyivska starovyna*. 1999. № 4. S. 80–86 [in Ukrainian].

Korotke zvidomlennia, 1926 - Korotke zvidomlennia Vseukrainskoho arkheolohichnoho komitetu za arkheolohichni doslidy roku 1925-1926: (Z kat. zvidom. vyst.): Za 1925 r. [Brief report of the All-Ukrainian Archaeological Committee for archaeological research in 1925-1926: (From catalog report): For 1925] / Vseukr. arkheol. kom. K., 1926. 120 s. [in Ukrainian].

Kotliar, 2014 - Kotliar Ye. Danylo Shcherbakivskyi: naukovi rozvidky ta vidkryttia yevreiskoho mystetstva [Danylo Scherbakivskyi: scientific research and discovery of Jewish art] // *Narodoznavchi zoshyty.* 2014. Vyp. 5. S. 884-913 [in Ukrainian].

Kulturne budivnytstvo, 1973 - Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR. 1917-1927 r.r.: Zb. dok. i materialiv [Cultural construction in the Ukrainian SSR. 1917-1927: Collection of documents and materials]. K., 1973. 574 s. [in Ukrainian].

Laskarevska, 2009 – Laskarevska T. Pamiatkookhoronna diialnist D. M. Shcherbakivskoho [Monument preservation activity D. M. Shcherbakivskyi]. [Elektronnyyi resurs]. Rezhym dostupu: file:///C:/Users/HP/Downloads/khud_kult_2009_6_39.pdf [in Ukrainian].

Lisovska, Skus, 2022 - Lisovska O.V., Skus O.V. Kraieznavcha, muzeinytska ta pamiatkookhoronna diialnist Mykoly Biliashivskoho [Mykola Bilyashivskyi's local history, museological and monument protection activities]. *Umanska starovyna: Naukovyi zhurnal.* Uman: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Vizavi», 2022. Vyp. 9. 127 s. S. 94-106 [in Ukrainian].

Mankovska, 1997 - Mankovska R.V. Muzeinytstvo v Ukraini: pytannia teorii i praktyky (1917 – cherven 1941 r.) [Museum building in Ukraine: issues of theory and practice (1917 – June 1941)]: Dys.kand.ist.nauk. K.: In-t istorii Ukrainy NANU, 1997 185 s. [in Ukrainian].

Moshenko, 1991 - Moshchenko K. V. Z spohadiv pro M. F. Biliashivskoho [From Mykola Biliashivskyi's memories] // *Represovane kraieznavstvo 20–30 rr.* / [peredm. P. T. Tronka]; khudozh. L. I. Korin; In-t istorii Ukrainy. Vseukr. spilka kraieznavtsiv. M-vo kultury Ukrainy. K.: Khmelnyts. red.-vydavn. vid., 1991. 492 s.; il. [in Ukrainian].

Nestulia, 1994 - Nestulia O. O. Bilia vytokiv derzhavnoi systemy okhorony pamiatok kultury v Ukraini (Doba Tsentralnoi Rady, hetmanshchyny, Dyrektorii): monohrafiia [At the origins of the state system of protection of cultural monuments in Ukraine (the era of the Central Rada, the Hetmanate, the Directory): a monograph]. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NANU, 1994. 239 s. [in Ukrainian].

Nestulia, 1995 - Nestulia O. O. Dolia tserkovnoi starovyny v Ukraini. 1917-1941 [The fate of church antiquities in Ukraine. 1917-1941] / NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Ch. 1: 1917 – seredyna 20-kh rokiv. K.: Naukova dumka, 1995. 280 s.; Ch. 2: kinets 20-kh rokiv – 1941 r. K., 1995. 216 s. [in Ukrainian].

Nestulia, 1997 - Nestulia S. I. Stanovlennia Vseukrainskoho arkheolohichnoho komitetu (seredyna 20-kh rokiv) [Formation of the All-Ukrainian Archaeological Committee (mid-20s)] / NAN Ukrainy, Instytut arkheolohii. Poltava, 1997. 97 s. [in Ukrainian].

Novak, 2017 – Novak O. S. Stanovlennia systemy pamiatkookhoronnykh instytutsii v Ukraini (1917–1921 rr.): orhanizatsiinyi aspekt [Formation of the system of monument protection institutions in Ukraine (1917–1921): organizational aspect] // *Aktualni problemy vitchyznianoi ta vsesvitnoi istorii.* T.20. 2017. S. 83-90 [in Ukrainian].

Opatskyi, 2016 - Opatskyi I. Iu. Umanske viddilennia Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva (za materialamy rodyny Kurinnykh) [Uman branch of the Kyiv Society for the Protection of Ancient and Art Monuments (based on the materials of the Kurinny family)] // *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*. №3. 2016. S. 96-101 [in Ukrainian].

Opatskyi, 2019 – Opatskyi I. Yu. Rodyna Kurinnykh u hromadsko-politychnomu ta natsionalno-kulturnomu zhytti Ukrainy kintsia XIX–pershoi polovyny XX stolittia [The Kurinny family in the social-political and national-cultural life of Ukraine at the end of the 19th–first half of the 20th century]. Avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stupenia k.i.n. za spetsialnistiu 07.00.01 Istoriia Ukrakhny. Mykolaiv, 2019. 20 s. [in Ukrainian].

Opatskyi, 2020 – Opatskyi I. Etnohrafichni doslidzhennia Mykoly Biliashivskoho na Cherkashchyni [Mykola Biliashivskyi's ethnographic studies in Cherkasy region] // *Umanska starovyna*. 2020. №7. S. 93-99 [in Ukrainian].

Popelnytska, 2008 - Popelnytska O. O. M. F. Biliashivskyi – pershyi dyrektor Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Academician M. F. Biliashivskyi - the first director of the National Museum of the History of Ukraine] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2008. Vyp. 2, (№ 479). 240 s. [in Ukrainian].

Putro, 1999 - Putro O. I. Podvyzhnyk muzeinoi spravy (Trahediia Danyla Shcherbakivskoho) [The ascetic of the museum business (The tragedy of Danylo Shcherbakivskyi)] // *Muzei na rubezhi epokh: mynule, sohodennia, perspektyvy* (materialy yuvileinoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 100-richchiu Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy). K., 1999. S. 91-93 [in Ukrainian].

Savchuk, 1999 - Savchuk V. O. Ukrainske kraieznavstvo v period natsionalno-vyzvolnykh zmahan [Ukrainian local history during the period of national liberation struggles] // *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*. Vyp.6. K., 1999. S. 55-65 [in Ukrainian].

Fedorova, 2008 - Fedorova L. D. Diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva zi zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Activities of the Kyiv Society for the Preservation of Ancient Monuments and Art for the Preservation of the Cultural Heritage of Ukraine. K.: Institute of History of the National Academy of Sciences of Ukraine]. K.: In-t istorii NAN Ukrainy, 2008. S. 7 [in Ukrainian].

Fedorova, 2013 - Fedorova L. Z istorii pamiatkookhoronnoi ta muzeinoi spravy u Naddniprianskii Ukraini. 1870–1910-i rr. [From the history of monument preservation and museum affairs in Naddnieprianska Ukraine. 1870–1910s.] / Vidp. Red S. I. Kot; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv, 2013. 373 s. [in Ukrainian].

Khodak, 2007 - Khodak I. O. Danylo Shcherbakivskyi yak orhanizator akademichnoi nauky [Danylo Shcherbakivskyi as an organizer of academic science] // *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii: Zb. nauk. pr.* 2007. Vyp. 7. S. 119-129 [in Ukrainian].

Kholodok, 2012 - Kholodok V. Stanovlennia ta rozvytok systemy derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu kulturnoi spadshchyny v Ukraini [Formation and development of the system of state management of cultural heritage protection in Ukraine] // Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. 2012. Vyp.3 (14). S. 131-139 [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy - Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Historical Archive of Ukraine] [in Ukrainian].

TsDIAK Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy [Central State Historical Archive of Ukraine] [in Ukrainian].

Shovkoplias, 2002 - Shovkoplias H. Danylo Shcherbakivskyi i muzei [Danylo Scherbakivskyi and the museum] *// 100 rokiv kolektsii Derzhavnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva: nauk. zb.* Kyiv, 2002. S. 39-42 [in Ukrainian].

Shcherbakivskyi, 1925 - Shcherbakivskyi D. Viddil narodnoho mystetstva u Vseukrainskomu istorychnomu muzeiu imeni T. H. Shevchenka u Kyievi [Department of folk art at the All-Ukrainian Historical Museum named after T. G. Shevchenko in Kyiv] // Zapysky Etnohrafichnoho tovarystva. K.: 1925. S. 54-59 [in Ukrainian].

Shcherbakivskyi, 1926 - Shcherbakivskyi D. M. T. Biliashivskyi i ukrainske mystetstvo [M. T. Bilyashivskyi and Ukrainian art] // *Zapysky Istorychno-filolohichnoho viddilu VUAN*. K., 1926. Kn. IKh. S. 38-53 [in Ukrainian].

Shcherban, 2009 - Shcherban T. Mystetstvoznavtsi Ukrainskoho naukovoho tovarystva ta yikh vnesok u nauku, osvitu, kulturu [Art historians of the Ukrainian Scientific Society and their contribution to science, education, and culture] // *Visnyk NAN Ukrainy*, 2009. № 11. S. 45–55 [in Ukrainian].